

AXBOROT OQIMI JADALLASHUVINING YOSHLAR MA'NAVIY-AXLOQIY QIYOFASIGA TA'SIRI VA MUAMMOLAR

Vaxobov Ulug'bek Bahodir o'g'li

Jizzax davlat pedagogika universiteti

“Falsafa, tarbiya va huquq ta'limi” kafedراسi o'qituvchisi

u.vaxobov0794@mail.com

ANNOTATSIYA

XXI asr tom ma'noda axborot inqilobi asri deb nom oldi. Buning asosini axborot uzatishdagi tezlik va mo'jaz texnologiyalar rivoji tashkil qilmoqda. Axborot inson va jamiyat ma'naviyatini yo tanazul sari yetaklaydi yoki, uni o'zgartirib, to'ldirib yuksaltiradi. Ijtimoiy-axloqiy turmush asosida axloq yotadi, ya'ni u ijtimoiy-axloqiy tajribani harakatlantiradi. Axborotlarning ko'payishi yoshlarda ma'naviyat va axloqqa oid muammolarni ham yuzaga chiqarmoqda. Bu esa axborot va axloqiy munosabatlarni tizimli yo'lga qo'yishni taqozo etadi. Maqolada yuqorida tilga olingan muammolar va ularning yechimlari bo'yicha fikr-mulohazalar hamda takliflar berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: *Axborot, axborot oqimi, axborot xurujlari, axloq, axloqiy qadriyat, “Elektron hukumat”, ma'naviy-axloqiy qiyofa.*

THE INFLUENCE AND CHALLENGES OF INFORMATION LITERACY DEVELOPMENT ON THE SPIRITUAL AND ETHICAL FOUNDATION OF YOUTH

ABSTRACT

The 21st century is widely recognized as the era of the information revolution. The rapid advancement of technology forms the basis for extending information dissemination. Information profoundly impacts the spirituality and ethical fabric of both individuals and societies, either preserving their integrity or reshaping and enhancing them. Ethical behavior thrives within social and moral contexts, actively shaping societal ethical experiences. The proliferation of information also brings to light ethical and moral challenges among youth. This necessitates the establishment of systematic approaches to information and ethical relations. The article presents discussions, reflections, and proposals concerning the aforementioned issues and their resolutions.

Keywords: *Information, information literacy, information channels, ethics, ethical values, "E-government," spiritual-ethical foundation.*

KIRISH

Bugungi taraqqiyotni jahon axborot tarmog‘i – internetsiz tasavvur qilish qiyin. Ayni paytda yoshlar kundalik hayotida internet juda muhim ro‘l o‘ynamoqda. Shuning bilan birga, axborot insonning rivojlanishi uchun juda muhim. Albatta, axborot axloqiy me‘yorlarga asoslanishi zarur. “Axborot tevarak-atrofdagi turli xil manbaalardan to‘plangan omillar bo‘lib, bu bilimlarni qayta bayon etish”[4]dir.

Axborot (lotincha “information” – tushuntirmoq, bayon qilmoq, arabcha “xabar va ma‘lumot” degan ma‘nolarni anglatadi) – hozigi kunning eng ko‘p qo‘llanadigan terminlaridan biri. “Axborot o‘z mazmun-mohiyatiga ega bo‘lib o‘zini-o‘zi tashkillashtiradi va boyitib boradi. Lekin, nazariyasida axborot atamasini belgilab olish mumkin bo‘lgan jihatlar ochib berilmaganligi bois, axborot tushinchasining umume’tirof etilgan ta’rifi hanuzgacha mavjud emas”[10].

XXI asr tom ma‘noda axborot inqilobi asri deb nom oldi. Buning asosini axborot uzatishdagi tezlik va mo‘jaz texnologiyalar rivoji tashkil qilmoqda. Albatta, ommaviy axborot vositalarining ko‘p asrlik evolyutsiyasi va taraqqiyotidagi olamshumul kashfiyotlarga asoslanadi. Ular jumlasiga quyidagilarni kiritish mumkin: telegraf va rotatsion tipografik mashinaning yaratilishi (1847-yil), telefon (1870-yil), radio (1895), simsiz telegraf (1922-yil), televidenie (1930-yil), 1946-yil AQSHning Sent-Luis shahrida radiotelefon aloqa tizimi ham, u hozirgi mobil aloqaning ilk ko‘rinishi bo‘lgan dastlabki uyali aloqa ham AQSHda (1972-yil) paydo bo‘ldi. Aynan ana shu kashfiyotlar keyinchalik axborot va axborotlashtirish sohasidagi olamshumul voqea – 1986-yil Internetning paydo bo‘lishiga olib keldi[13]. Bu esa, nafaqat texnika va iqtisod shuningdek, ma‘naviy sohada ham katta o‘zgarishlarga olib keldi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

O‘zida axborotlashgan jamiyatning global muammolarini aks ettiruvchi Okinava Xartiyasida aytilishicha, “axborot-komunikativ texnologiyalarining jahon iqtisodiy rivojining muhim omiliga aylanib qoldi. Ya’ni axborot va bilim, kapital va mehnat jahon bozorlari faoliyatini ta’minlovchi, shuningdek qadriyatlarni tashuvchi muhim omillardan biri”ga aylandi[12]. Demak, hozirgi axborot oqimi faqatgina jahon iqtisodiyoti va siyosatiga ta’sir qilib qolmasdan, ma‘naviy-axloqiy qadriyatlarning ham tub burilishiga olib kelmoqda.

Yoshlar ongiga, tarbiyasiga tahdid solayotgan aksariyat ekstremistik saytlar, blok va formulalar rus va o‘zbek tillarida bo‘lib, xorijdagi manfaatdor kuchlar tomonidan nafaqat respublikada, balki Markaziy Osiyoda beqarorlikni keltirib chiqarish maqsadida foydalanmoqda. Mazkur saytlarda diniy ekstremizm mafkurasi bilan birga davlatlararo niolar keltirib chiqarishga mo‘ljallangan ayirmachilik va millatchilikni avj oldirishga qaratilgan g‘oyalar ham ilgari surilmoqda[6]. Bu esa,

axborotning yoshlar ma'naviy-axloqiy qiyofasiga naqadar katta ta'sir qilish qilishini ko'rsatib o'tadi. Bu ta'sirni betalofat bo'lishi uchun hozirgi zamonaviy kompyuter texnologiyalari va internetning odamlardan, ayniqsa yoshlardan ildamlab ketishiga yo'l qo'ymaslik lozim.

O'zbekiston Respublikasining 2017-yil 8-sentyabrda "Bolalarni ularning sog'lig'iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish to'g'risida"[8]gi qonuni qabul qilindi. Qonunga muvofiq, **bolalarning sog'lig'i** – bolalarning jismoniy, ruhiy va ijtimoiy jihatdan sog'lomlik holatidir. shuningdek, qonunning 16-moddasida ta'kidlab o'tilganidek, bolalarning sog'lig'iga zarar yetkazuvchi axborot jumlasiga bolalar o'rtasida tarqatilishi taqiqlangan axborot mahsuloti, shuningdek muayyan yosh toifalaridagi bolalar o'rtasida tarqatilishi cheklangan axborot mahsuloti kiradi.

Prezident Shavkat Mirziyoyev 2017-yil 30-iyunda "Ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash, muqaddas dinimizning sofligini asrash–davr talabi" nomli ma'ruzasidagi anjumanda ta'kidlab o'tganidek, "Ijtimoiy-ma'naviy sohani yanada rivojlantirish, oilalariimiz, mahallalarimizda, bugungi jamiyatimizda sog'lom muhitni mustahkamlash, yoshlar tarbiyasi, tinch-osuda hayotimizni, muaddas dinimizni pokligini asrash vazifasi bugungi kunda qanday ulkan ahamiyat kasb etayotgani haqida, o'ylaymanki, ortiqcha gapirishning hojati yo'q"[2].

MUHOKAMA

Axborot inson va jamiyat ma'naviyatini yo tanazul sari yetaklaydi yoki, uni o'zgartirib, to'ldirib yuksaltiradi. Ijtimoiy-axloqiy turmushi asosida axloq yotadi, ya'ni u ijtimoiy-axloqiy tajribani harakatlantiradi. Shuningdek, "sezgi deprivatsiyasi" degan axborotning yo'qligi kishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi [11]. Axborotlarning ko'payishi yoshlarda ma'naviyat va axloqqa oid muammolarni ham yuzaga chiqarmoqda. Bu esa axborot va axloqiy munosabatlarni tizimli yo'lga qo'yishni taqozo etadi.

Jamiyatning axborotlashishi insonlarda ijodiylik va yaratuvchanlik qobiliyatlarini shakllantiradi. Axborot axloqqa asoslanishi, axloq esa berilayotgan axborot va axloqiy me'yorlarga asoslanishi lozim. Inson ma'naviyatli yoki axloqli bo'lib tug'ilmaydi. Ma'naviyat va axloq amaliy faoliyat natijasida, ya'ni hayot jarayonida hosil bo'ladi. Yoshlar dunyoqarashi orqali axborotlarni o'rganishi, hosil bo'lgan bilimlari esa uzoq davom etadigan ziddiyatli, shuning bilan birga murakkab jarayon bo'lib, u bilmaslikdan bilishga qarab boradi.

Mamlakatimiz milliy xavfsizligi manfaatlardan kelib chiqqan holda, mafkuraviy tahdidlar o'ta xatarli va nozik tus olgan bir sharoitda aholi, ayniqsa, yoshlar ichida g'oyaviy tarbiyaga yo'naltirilgan targ'ibot va aksiltarg'ibot ishlarining dolzarb yo'nalishi sifatida quyiyagilarni qatd etish mumkin:

- g‘araz maqsadlarda amalga oshirilayotgan g‘oyaviy ta’sirlarga qarshi har bir shaxs va yoshlarda mustaqil fikrlash madaniyatini shakllantirish, mavjud ma’naviy-ma’fkuraviy tahdidlarni to‘g‘ri baholash, ulardan tegishli xulosa va saboqlar chiqara olish qobiliyatini shakllantirish;
- kuchayib borayotgan mafkuraviy tahdidlarga nisbatan doimiy sergak, ogohlik va hushyorlik bo‘lib yashashni o‘rganish;
- yoshlarning milliy qadriyatlar, vatanparvarlik, davlat va jamiyat manfaatlariga sadoqat, or-nomus, uyat va andisha kabi axloqiy tuyg‘u va tushunchalarni ma’no-mazmunini chuqur anglab yetishga va amal qilishga erishish;
- beparvolik va loqaydlikning oldini olish, hushyorlik va jonkuyarlikni tarbiyalash, mamlakat taqdiriga daxldorlik tuyg‘usini kamol topdirish[5].

Bugun hayotimizning o‘zi Konstitutsiyamizda ifodasini topgan eng asosiy maqsad – inson mafaatlari har tomonlama ta’minlash masalasini dolzarb vazifa qilib qo‘ymoqda. Inson manfaatlarini ta’minlash uchun esa, avvalo odamlar bilan, xalq bilan muloqot qilish, ularning dardu tashvishlari, orzu-niyatlari, hayotiy muammo va ehtiyojlarini yaxshi bilish kerak. Bu muloqotda esa, ommaviy axborot vositalarining ro‘li nihoyatda katta bo‘lmoqda.

Ommaviy axborot yoshlar (inson) ongi va hissiyotlariga ta’sir o‘tkazishning ikki yo‘li orqali amalga oshiriladi:

1. Ratsional model – demokratik davlatlarda va jamiyatda ommaviy muloqotning ratsional usuli ustunlik qilib, u odamlarni axborot tarqatish, dalillarni keltirish, ular mantiq qoidlari bilan asoslash orqali ishontiradi va bu insoniyat tomonidan tan olingan ma’naviy-axloqiy mezonlarga bo‘ysunishi lozim.
2. Hissiy ta’sir usuli – psixologik ishontirish usuli bo‘lib, fanatizm, siyosiy raqiblarga, boshqa millat vakillariga ishonchsizlik, nafrat uyg‘otish uchun qo‘llaniladi. Bu hissiy ta’sir ko‘pincha aqliy dalillar va asoslardan ham kuchli bo‘lishi mumkin. bunda totalitar, avtoritar va ayniqsa etnografik targ‘ibotlardan keng foydalanib, siyosiy tashviqotlar yoshlar (insonlar) ongini egallab oladigan hissiy mazmun bilan to‘ldiriladi[7].

O‘zbekiston Respublikasining 2017-yil 8-sentyabrda “Bolalarni ularning sog‘lig‘iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish to‘g‘risida”[9]gi qonunida bolalar o‘rtasida tarqatilishi taqiqlangan axborot mahsuloti jumlasiga:

bolalarni ularning hayotiga va (yoki) sog‘lig‘iga xavf soladigan xatti-harakatlarni sodir etishga, shu jumladan o‘z sog‘lig‘iga zarar yetkazishga, o‘z joniga qasd qilishga va shunday harakatlarni targ‘ib qilishga undaydigan;

bolalarda alkogolli va tamaki mahsulotlarini, giyohvandlik vositalarini, psixotrop moddalarni yoki aql-iroda faoliyatiga ta’sir etuvchi boshqa moddalarni

iste'mol qilish, qimor o'yinlarida, ommaviy tartibsizliklarda ishtirok etish, fohishalik, darbadarlik, tilanchilik yoki g'ayriijtimoiy xatti-harakatning boshqa shakllari bilan shug'ullanish istagini paydo qiladigan;

odamlarga yoki hayvonlarga nisbatan zo'ravonlik va shafqatsizlik qilish mumkinligini asoslaydigan yoki oqlaydigan yoxud zo'ravonlik xatti-harakatlarini amalga oshirishga undaydigan;

oilaviy qadriyatlarni inkor etadigan, axloqsizlikni targ'ib qiladigan, shuningdek ota-onasiga va oilaning boshqa a'zolariga nisbatan hurmatsiz munosabatni shakllantiradigan;

g'ayriqonuniy xulq-atvorni oqlaydigan va huquqbuzarlik sodir etishga olib keladigan;

jamiyatda buzg'unchilik g'oyalarini targ'ib etishga chaqiradigan;

uyatli so'zlarni o'z ichiga olgan;

pornografiya xususiyatiga ega bo'lgan axborotni o'z ichiga olgan;

g'ayriqonuniy harakatlar natijasida jabrlangan bolalar to'g'risidagi, shu jumladan bunday bolaning familiyasi, ismi, otasining ismi, uning ota-onasi va boshqa qonuniy vakillarining foto- va videotasvirlari, bunday bolaning tug'ilgan sanasi, uning ovozi yozilgan audiotasma, yashash joyi yoki vaqtincha turgan joyi, o'qish yoki ish joyi to'g'risidagi, bunday bolaning shaxsini bevosita yoxud bilvosita aniqlashga imkon beradigan boshqa axborotni o'z ichiga olgan axborot mahsuloti kiradi.

XULOSA

Ayni vaqtda axborot-komunikatsiya sohasidagi oxirgi yutuqlarni o'zlashtirish bilan birga, yoshlarimizning kitob o'qishga bo'lgan qiziqishini oshirishga, ularning kitob bilan do'sat bo'lishiga, aholining kitobxonlik saviyasini yanada oshirishga alohida e'tibor qaratish lozim bo'ladi, deb o'ylayman. Albatta, kompyuter, planshet – yaxshi. Nevaralarimiz, bolalarimizga odamning havasi keladi. Bu narsalar – zamon talabi hozir. Lekin madaniyat yoshlikdan, insonni bolalar bog'chasida, maktabda kitob o'qishga o'rgatishdan boshlanadi[1].

Barchamiz bugun chuqur anglab oldik – faqatgina zamonaviy asosda ta'lim-tarbiya olgan, jahonning manaman degan mamlakatlaridagi tengdoshlari bilan bellasha oladigan, jismoniy va ma'naviy jihatdan barkamol yoshlar biz boshlagan ishlarni munosib davom ettirish va yangi bosqichga ko'tarishga qodir bo'ladi[3]. Buning uchun esa, albatta yoshlarni zamonaviy axborot texnologiyalari, internet tizimi bilan ishlashning samarali yo'lini yo'lga qo'yishimiz lozim. Aks holda, ular yoshlarimizning shunchaki vaqtini bekorga o'tkazish, axloqiy buzuvchiliklarni targ'ib qilish, umuman olganda yengil-yelpi, maqsadsiz hayot kechirishga da'vat qiluvchi omil bo'lib qolishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. –Jild 1. –Toshkent, “O‘zbekiston” NMIU, 2017. B. 86.
2. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. –Jild 1. –Toshkent, “O‘zbekiston” NMIU, 2017. B. 461.
3. Karimov I.A. Ona yurtimiz baxt-u iqboli va buyuk kelajagi yo‘lida xizmat qilish – eng oliy saodatdir. –Toshkent: “O‘zbekiston” NMIU, 2015. B. 225.
4. Davronov Z. Ilmiy ijod metodologiyasi. –Toshkent: Iqtisod-moliya, 2007. B.180.
5. Ochildiyev A. Mafkuraviy tahdidlar va g‘oyaviy tarbiyaning dolzarb masalalari// Ma’naviyat va diniy yetuklik – davr talabi/ to‘plovchilar Ismoilov Z., Shojalilov J. – Toshkent: Toshkent islom universiteti, 2009, 444-bet. B.381-382.
6. Primov B. Diss. Axborot oqimi jadallashuvining yoshlar ma’naviy-axloqiy tarbiyasiga ta’siri (Ijtimoiy-falsafiy tahlil). T. 2020. B. 70-71.
7. Primov B. Diss. Axborot oqimi jadallashuvining yoshlar ma’naviy-axloqiy tarbiyasiga ta’siri (Ijtimoiy-falsafiy tahlil). T. 2020. B. 30.
8. O‘zbekiston Respublikasi “Bolalarni ularning sog‘lig‘iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish to‘g‘risida” Qonuni. 2017-yil 8-sentyabr. O‘RQ-444-son.
9. O‘zbekiston Respublikasi “Bolalarni ularning sog‘lig‘iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish to‘g‘risida” Qonuni. 2017-yil 8-sentyabr. O‘RQ-444-son.
10. Винер Н. Кибернетика. М. 1968, –С, 166.
11. Кирченко О.Н. Информационные аспекты компьютеризации. Москва, 1989. –С.8.
12. Окинавская Хартия. Хартия глобального информационного общества // Дипломатический вестник, –Москва, 2000, № 8. –С. 51-56.
13. Чернов А.А. Становление глобального информационного общества: проблемы и перспективы. –Москва: Издательско-торговая корпорация “Дашков и К”, 2003. С.13.